

Asim Peco

MUSLIMANSKI NARODNI GOVORI I STANDARDIZACIJA NAŠEGA JEZIKA

Ja ću ovom prilikom govoriti o dva problema iz naše historije i historije našega standardnog jezika. To su ovi problemi:

1. Mjesto Muslimana u srpskohrvatskoj, a samim tim i u južnoslovenskoj jezičkoj zajednici.
2. Značaj muslimanskih govora za standardizaciju srpskohrvatskog jezika.

1. Muslimani bosanskohercegovačkog govornog područja, a o njima je ovdje riječ, čine sastavni dio srpskohrvatske jezičke zajednice - od svoga postanka do danas. To jest, drugačije rečeno, oni su, iskonski, dio slovenskog bića na ovim balkanskim prostorima, a nikako, ni historijski, ni u savremenom vremenu, ne čine dio nekog drugog naroda koji je tu, na našem tlu, imao svoju upravnu vlast u nekoliko prošlih vjekova. Jeste, dolazak Turaka na Balkan uslovio je masovniju islamizaciju u našim krajevima, ali je činjenica da taj čin nikako nije izdvojio te islamizirane Slovence iz kruga svoje iskonske jezičke zajednice. Upravo, ja sam znatno ranije, negdje, napisao da islamizacija nikako ne znači i deslovenizaciju isto onako kao što primanje hrišćanstva/kršćanstva nije za sobom povlačilo takvu pojavu. A, kao što nam je svima poznato, kada su naši daleki preci stizali na Balkan, niko nije imao vjersko obilježje koje danas ima. Svi su, znači, na ovim prostorima primili neku od vjera u kojoj se danas nalaze: neko ranije, neko kasnije. Ovaj čin, opet, nikome nije oduzimao njegovo iskonsko porijeklo, nije kidao niti sa širom genetskom zajednicom. Svi su i dalje ostali članovi i južnoslovenske i sveslovenske zajednice. I jezički i inače. To isto vrijedi i za onaj dio našega jezičkog bića koji je primio islam, za naše Muslimane.

Drugo je pitanje zašto se to ponekada negira. Ja o tome ovdje ne bih želio da govorim. O tome problemu, u posljednje vrijeme, dosta se pisalo. Za mene je sada bitno da utvrdim kao historijsku istinu da su Muslimani srpskohrvatskog jezičkog područja sastavni dio južnoslovenske jezičke zajednice. Mislim da danas nema nijednoga slaviste koji to ne prihvata kao historijsku činjenicu. Naravno, ovim se nikako ne želi reći da i među našim Muslimanima nema i onih koji po svome porijeklu nisu Sloveni, a koji su

se, tokom dužeg življenja u našoj sredini, uklopili u naše Muslimane, postali sastavni njihov dio. Ali, to nije slučaj samo sa Muslimanima. Takvih slučajeva nalazimo u svim našim narodima. Bitno je da su se oni uklopili u našu društvenu zajednicu, primili njene običaje, a prije svega primili njen jezik kao svoj. Nije rijedak slučaj da i njima naš jezik postaje maternji, a na nekadašnje njihovo porijeklo još može da upućuje njihovo prezime (*Arap, Arapović, Firdus, Bilal, Arnaut, Arnautović*, pa i tu se često javlja naše patronimsko obilježje - tvorbeni morfem-ić: *Firdusović, Arapović* i sl.).

Istina, sve do naših dana često su se lomila koplja oko pitanja: ko su naši Muslimani i kome oni pripadaju: da li Srbima ili Hrvatima? Odgovor na ovo pitanje, bar kada je u pitanju najšira muslimanska populacija, bio je "neopredijeljen". A takav odgovor proisticao je iz saznanja da su, po pravilu, svi *pravoslavci - Srbi*, svi *katolici - Hrvati*, a pošto je tu odlučujući bio religiozni momenat, pripadnici islamske vjeroispovijesti nikako se nisu mogli identifikovati sa tim dvjema vjerama, odnosno - nacijama. A onoga časa kada je i pripadnicima islamske vjere priznata nacionalna posebnost, makar to bilo i u vrijeme kada je religija bila marginalna komponenta, najveći dio pripadnika islamske vjeroispovijesti izjasnio se kao Musliman. Taj momenat jasno govori da je vrijeme učinilo svoje.

Ja ovdje još ukazujem na neke nazive koji, nerijetko, prate naše Muslimane. To su: *Turčin, poturčenjak, poturica*, a proces islamizacije obilježava se sa: *turčiti se, poturčiti se, isturčiti se* i sl. Ova terminologija, kada su u pitanju naši Muslimani, nažalost, može se sresti i danas na našem jezičkom području. Čak i iz pera onih koji bi morali lučiti Turke i Slovene, bez obzira na vjeru, i koji bi morali znati da nije vjerska pripadnost osnovni i glavni elemenat nacionalnog bića. To, čak, ni kod nas, a da i ne govorimo šire. Svakako, svi ovi nazivi plod su vjerskih razlika, i shvatanja, bar kada su u pitanju Muslimani, da vjerska pripadnost određuje i nacionalnu pripadnost. Istina je, međutim, sasvim drugačija. Između vjerske i nacionalne pripadnosti ne moraju postojati nikakve veze, pogotovo znak jednakosti. Jer ako onaj ko je primio vjeru od Rimljana, nije postao Rimljanin, ako onaj ko je primio vjeru od Grka, nije postao Grk, zašto bi onaj koji je primio vjeru posredstvom Turaka, postao Turčin. Pogotovo tamo gdje su i jedan i drugi i treći ostali na matičnoj zemlji, zadržali mnoge običaje svojih pradjedova i, iznad svega, ostao u krugu jezičke zajednice kojoj su pripadali i njegovi preci. Zbog svega tog smatram da je krajnje vrijeme da se napuste takvi nazivi i takva obilježja kada je riječ o našim Muslimanima. Oni nikada, ponavljam, nikada, nisu postajali ono što

im se pripisuje, niti su ikada prestajali biti ono što su im bili i preci, bez obzira na sve okolnosti koje su pratile njihov život na ovim prostorima i u doba turske vladavine ovim krajevima. Pogotovo kasnije. To jest, drugačije rečeno, naši Muslimani, kao društvena zajednica, nikada nisu stavljali znak jednakosti između sebe i Turaka. Nauka mora polaziti od naučnih činjenica a ne od legendi ili subjektivnih mišljenja pojedinaca.

Koliko je naš čovjek, makar bio i iz *turskog tabora*, ostajao vjeran svome porijeklu i svojoj zemlji, govore i ovi podaci: a) Arif-beg Rizvanbegović, u poeziji poznat kao Hikmet, a unuk Ali-paše Rizvanbegovića, koji je živio u Carigradu, visoko je cijenio jezik svojih predaka koji je, *sposoban za svaku vrst pjesme*. Uz to on kaže da je njegov narod, to jest, mi, sinovi ovih prostora, *najveći pjesnik* (isp. o tome kod mene: *Iz jezičke teorije i prakse*, Naučna knjiga, Beograd, 1987., str. 14. ispod teksta), b) Skender Kulenović, koji je, bez sumnje, spadao među odlične poznavaoce našega jezika; uz to, dobro je poznao život naših Muslimana, nudi u svojoj *Ponornici* neka razmišljanja o ovim problemima. Tu čitamo:

- *Od Allaha ko traži pomoći,*

Neka Mevlud Pejgamberu prouči - i nastavlja:

"...tako počinje prevod na *bosanski*, a Muhamed-efendija uči na turskom originalu, jer to djeluje uzvišenije; *bosanski* prevod ionako svi znaju napamet, ili bar priču pjesme, pa im nije teško slijediti i na turskom, koji niko ovdje ne zna, osim Muftije, mene i strica Kunstmalera; *još pet stotina godina turska vlast ovdje da je ostala, ovi negdanji patareni govoreli bi bosanski*" (Podvukao A.Patr.155)

To su činjenice koje potvrđuju svako ozbiljnije prodiranje u historiju i Bosne, i Muslimana na ovim prostorima. I, što je, takođe, značajno, to vrijedi za sve pripadnike islamske vjere na ovim našim prostorima. Svuda je SH jezik bio i ostao jedino sredstvo za međuljudsku komunikaciju. Ovo, čak, i u slučajevima kada su se naši ljudi nalazili na tuđim jezičkim prostorima, pa i u samoj Turskoj. Reklo bi se do naših dana. Uz to, činjenica je da su naši ljudi i strancima nametali upravo naš jezik za međusobno sporazumijevanje.

A kada su se naši ljudi našli u tuđini, oni nisu, ni poslije dužeg boravka van rodne grude, zaboravljali svoj rodni kraj, pa ni svoj jezik. Za to nam lijepih podataka nudi Skenderova *Ponornica*. Up.: "Taj naš Husrefbeg... očevitno u nekoj svojoj misli - odgovara stric Selimbeg -. Ne bih, veli, dao jedan kamen i jedan busen naše zemlje za sav onaj bursanski sultanski mermer i sevlje! Volio bih tamo čuti svakoga kera, nego ovdje najglasnijeg mujezina."

To je iskonska ljubav za rodni kraj. To je ljubav za zemlju koju ništa ne može da zamijeni. To je ona ljubav koju nam i danas potvrđuju naši iseljenici diljem Evrope, i svih drugih kontinenata.

Vrijedno je, uz ovo, dodati i činjenicu da se naši Muslimani nisu nikada osjećali Turcima. Vjerska spona nije mogla da otkloni mnoge druge razlike: od jezika do običaja. Otuda na našem tlu, i to prvenstveno kod naših Muslimana, naziv Turkuša za one koji su iz Turske. A taj naziv nosi u sebi i dozu pejorativnosti. Za to nalazimo potvrdu i u *Ponornici*.

Up.: "Turkuše, govori Husrefbeg, nek ovo dobro upamte!... Obljeću mi oko kéeri - da im je naših ljepotica! Ne dam, pa da im je kuća sva od alema! Daću je Jermeninu, Đurđijancu, sa Turkušom mi, beli, neće leći u dušek... upihtijaše se, mene iz mog iščupaše, a ovdje me umuhadžeriše. I leći ću im u zemlju kao u otrov."

A šta se podrazumijevalo pod nazivom Turkuša, pisac nam priča u sljedećim redovima:

- "Turkuša" - znam dobro šta to znači, stotinu sam puta to čuo u obitelji: to je kod nas izraz krajnjeg gađenja prema predstavnicima carevine koja je otišla. Čak i našeg čovjeka, ako je računđija ili ako je spužvast, pihtijast, nazivaju ovdje Turkušom, a to se osjećanje najbolje izražava u tome što se takvog čovjeka gade i žene" (str. 115) Bilo kakav komentar svemu ovome bio bi suvišan.

2. Značaj muslimanskih govora za standardizaciju sh jezika

a) Jedna od zajedničkih osobina govora naših Muslimana jeste i postojanost foneme *h* u njihovom konsonantizmu. Iz historije sh jezika se zna da je ovaj zadnjonepčani konstriktiv činio sastavni dio našega glasovnog sistema do XVI vijeka kada se, u najvećem dijelu štokovskih govora ili gubi ili se na njegovu mjestu javljaju neki drugi suglasnici (up. *snahe-snaje*, *muha-muva*, *dođoh-dođok*, *mišljah-mišljag* i sl.), što može biti uslovljeno i pozicijom riječi (*snahe=snaje*, *muha=muva*) kao i prirodom samoga govora. Na sudbinu ovoga suglasnika u sh jeziku, svakako, imala je uticaja i njegova fonetska priroda: zadnjonepčani i uz to konstriktiv. Ali, a to je za nas ovdje bitno, sudbina foneme *h* nije ista u svim narječjima sh jezika niti, pak, u svim govorima štokovskog narječja. Od ranije se zna da se ovaj glas čuva u kajkavskim i čakavskim govorima. Od štokavskih govora za njega znanju neki govori Crne Gore, govor Dubrovnika i govor Muslimana na cijelom našem jezičkom području. Izuzeci su neznatni (Mrkovići u Crnoj Gori i Drežnica u Hercegovini).

Ova činjenica, da se *h* čuva u različitim predjelima štokavskog narječja, imala je znatnog uticaja na njegovu sudbinu u našem jezičkom stan-

dardu. Naime, Vuk Karadžić napušta pisanje ovoga suglasnika u svojim gramatičkim radovima od 1818.-1936. U Poslovicama, koje je izdao na Cetinju, on vraća ovaj suglasnik u svoju pisanu riječ. To obrazlaže činjenicom da se taj glas čuva u nekim govorima Crne Gore, u Dubrovniku i po varošima Bosne, naročito u govoru onih *koji su turskoga zakona* (*Skupljeni gramatički i politički spisi*, III, Beograd, 1896., 3-8). Od tada do danas fonema *h* se piše u sh jeziku, ali ne uvijek tamo gdje mu je po etimologiji mjesto. U tome su najdosljedniji Muslimani, jer ga oni, sve do danas, najdosljednije i čuvaju u svome govoru.

Različiti su uzročnici koji su uticali na očuvanje foneme *h* u govornoj riječi navedenih oblasti. U jednom slučaju čuvanje ovoga glasa u govoru u skladu je sa arhaičnošću govora kao cjeline. To vrijedi kako za crnogorske govore tako i za dubrovački govor. Istina, na dubrovačku govornu situaciju imala je uticaja i pisana riječ koja je u Dubrovniku cvjetala kroz vjekove. Na sudbinu foneme *h* u govoru naših Muslimana, po mome mišljenju, znatnog uticaja, ako ne i presudni uticaj, dolazio je sa strane. Evo na osnovu čega ja tako mislim. Historijski podaci nam govore da se islam počeo, masovnije, širiti na sh jezičkom tlu od XVI vijeka. Svima nam je poznato da su sve molitve kod Muslimana na arapskom jeziku. Te molitve obiluju fonemom *h*. Dovoljno se prisjetiti samo one molitve kojom *počinje svaki dobar posao* (bismille: *Bismilahi-r-Rahmani-r-Rahim*) koja se bezbroj puta dnevno ponavlja. Uz nju i mnoge druge u kojima se *h* često javlja. Dakle, tu je *h* bio postojan glas. Upravo u to vrijeme, XVI vijek, fonema *h* je počela da se gubi iz našega jezika. I, prirodno, oni koji su primili islam, zbog navedenih razloga, očuvali su ovaj suglasnik u svome glasovnom sistemu. Jer, ako su izgovarali *Allah, valah, bilah*, mogli su da izgovaraju i *orah, odoh, dođoh* i sl. Tamo gdje je islamizacija došla nešto kasnije, i subina fonema *h* je nešto drugačija.

Uz ovo vrijedno je ukazati i na sljedeće: mada naša standardna norma iziskuje čuvanje foneme *h* u govornom i pisanom izrazu, taj se glas obično čuva u pisanoj riječi. Govorna riječ tu ne poštuje jezičke normative. Čak ni visokoobrazovnih ljudi. Ali, i tu se govor Muslimana odlikuje postojanošću foneme *h*. To vrijedi kako za naše urbane sredine tako i za govor našega sela. Bez sumnje, sve je to posljedica postojanosti ovoga glasa u muslimanskim govorima kao cjelini na sh jezičkom području.

b) Vuk je sve do 1839. pisao: *đevojka, ćerati*, tj. prihvatao je oblike sa izvršenim ijekavskim jotovanjem u sekv. te, de. Od 1839. on napušta oblike sa ijekavskim jotovanjem i priklanja se oblicima sa očuvanim skupinama tje>te, dje>de. A upravo je takve oblike slušao u Dubrovniku,

a bili su mu potvrđeni i iz govora varošana Bosne. Dakle, isti izvori kao i za h.

O tome kod Vuka čitamo sljedeće: "... po mnogijem mjestima (kao npr. u Hercegovini, Crnoj Gori i Boki) (pretvara se, A. P.) *d* u *đ*, a *t* u *ć*, npr. *ded*, *devojka*, *deca*, *videti*, *gđe* (đe), *ovđe*, *onđe*, *vrćeti*, *lećeti*, *ćerati* itd. ", ali, Vuk omdah dodaje da ima govora u kojima nije došlo do ove glasovne promjene, tj. ima govora u kojima se čuvaju neizmijenjene suglasničke skupine *dje* i *tje*. To su govori dubrovački i u "Bosni - osobito po varošima" u kojima se ova (se) dva slova ne pretvaraju, nego se govori: *djed*, *djevojka*, *djeca*, *vidjeti*, *gdje*, *ovdje*, *ondje*, *vtjeti*, *tjerati* itd." A pošto je to osobina govora varoši, Vuk primjećuje da bi se za ovaj govor moglo reći "da je varoški - gospodski - govor južnoga narječja". Vuk u ovome radu (a to je: Odgovor na *Sitnice jezikoslovne* G. J. Hadžića, M. Svetića, koji je objavljen u Beču 1839. godine) već piše skupine *tje* i *dje* (up. *stidjeli*, *gdjekoje*, *ovdje*, *vidjeli smo*, *vidjeti*, *djelo*, *htjelo*). Od tada ova osobina postaje jedna od odlika Vukove pisane riječi, što će, naravno, postati i osobina književnog jezika ijekavskog izgovora. Do tada je, da i to istaknem, Vuk pisao sve ove riječi sa jotovanim plozivima *t* i *d* (up. njegova *deca*, *vođe*, *video*, iljade *dece*, *đe*, *đekojim* mjestima, *đekoje* riječi, *dekoja* su velika slova i sl. u Vukovom Prvom srpskom bukvaru, koji je štampan u Beču 1827.).

Istina, izgovor sekvence, *tje* i *dje* u primjerima tipa *tjerati* i *djeca*, nije nikakav *gospodski* govor. To je osobina koja se javlja u onim ijekavskim govorima Bosne u kojima nailazimo na još neke arhaizme. Naime, sačuvana skupina *tje* i *dje* u navedenim primjerima, svakako, daju oblik kakav je mogao da ima svaki ijekavski govor do jotovanja. Pa, iako je taj oblik stariji od onoga sa izmijenjenim suglasničkim skupinama *tje*, *dje* u *će* i *đe*, on je prihvaćen za književni. Razlozi za to nalaze se i u činjenici da je ta osobina značila mnogo za stvaranje zajedničke sh jezičke norme.

c) Govor Muslimana, svakako, uticao je na našu standardnu jezičku normu i kada je u pitanju sudbina sugl. skupine - *jr* - u riječima orijentalnog porijekla. To su primjeri tipa *Bajram* i *bajrak*. U Rječniku Vuka Karadžića iz 1852. nalazimo: *bajrak*, gen. pl. *barjaka*, Die Fahne, signum, vexillum; *barjaktar*, der Fahnenräger, signifer; tako i sve izvedene riječi: *barjaktarev/barjaktarov*, *barjaktarski*. Tu je i: *barjam*, das Bairamsfest, festum bairam apud Turcas; *hadžijnski barjam*, nekakav drugi svetac osim pravoga barjama (pred kojim se posti) koji osobito praznuju hadžije". Naravno, tu je i: *barjamovanje*, *barjamovati*, *barjačić* (sve s.v.).

Od Vuka je ovakav fonetski sklop prihvaćen kao književna norma. Tako u *Pravopisu srpskohrvatskog književnog jezika* od A. Belića (Gece Kona, Beograd, 1923.) imamo: *barjak*, *barjačić*, *barjam* (bajram). Tu je, znači, izvorna forma, sa sekv. -*jr* -, stavljena u zagradu, kao neknjiževni oblik, kada je u pitanju naziv muslimanskog praznika. U Belićevom *Pravopisu* iz 1950. imamo upravo obrnuto stanje kada je u pitanju ovaj muslimanski praznik. To jest, tu je izvorni oblik sa sekv. -*jr*- stavljen kao ispravan oblik, a onaj sa sekv. -*rj*- stavljen je među zagrade. Dakle: *bajram* (barjam). Istina, i tu je samo *barjak*, *barjaktar*, *barjače* (sve s.v.).

U *Pravopisu hrvatskoga ili srpskoga jezika* od D. Boranića (deseto izdanje, Zagreb, 1951.) imamo: Bajram, a s.v. *Barjam* nalazi se "v. *Bajram*". Dakle, tu se prihvata realno stanje ovoga glasovnog sklopa kako živi u govoru onih koji slave taj praznik. Istina, i Boranić ima *barjačić*.

U *Informatoru o savremenom književnom jeziku sa rečnikom*, čiji su autori dr Asim Peco i dr Mitar Pešikan (Mlado pokolenje, Beograd, 1967.), nalazimo: *Bajram*, *Bajram-namaz*, *Kurban-bajram* (ne *barjam*). Tu imamo i: *Bajraktarević*, uz napomenu "nije isto prezime kao *Barjaktarević*". Tu je i *bajrak*, *bajraktar*, *bajraktarev*, uz napomenu i (običnije) *barjak*. Svakako, ovdje se mislilo na situaciju koju nalazimo u ekavskim govorima.

U *Pravopisnom priručniku*, čiji su autori: Sv. Marković, M. Ajanović i Zv. Diklić (Svjetlost, Sarajevo, 1972.) nalazimo: *Bajram*, uz: *bajrak* i *barjak*.

U zajedničkom pravopisu našega jezika (Matica hrvatska - Matica srpska, Zagreb-Novı Sad, 1960.) imamo samo: *Bajram*, *bajramski* uz: *barjak* i *bajrak*, *barjaktar* i *bajraktar*, ali: *barjače*, *barjačić*. A uz oblik *Barjam* stoji "ne nego *Bajram*".

I ovo nekoliko primjera jasno nam pokazuje koliko je živa riječ naših Muslimana bila značajna za stabilizaciju srpskohrvatske jezičke norme. Svakako, za sve ovo bilo je presudno saznanje da su naši Muslimani sinovi ovoga tla i ovoga jezika, da oni nemaju ni domovine ni otadžbine van ovih geografskih prostora i da je njihov maternji jezik bio i ostao samo ovaj kojim mi ovdje govorimo. A kada je tako, a jeste, onda je bilo sasvim prirodno što se osluškivala i njihova govorna riječ i što je upravo ta riječ mogla imati odlučujuću ulogu pri normiranju nekih fonetskih problema. Jeste, činjenica je da su u novije vrijeme stasali i brojni kulturni poslanici iz redova naših Muslimana, da su se javili i istaknuti pisci iz tih redova. Njihova riječ nije se mogla mimoići kada su u pitanju ovi problemi, a oni su tu upravo nudili one oblike koje nalazimo u govoru sredine iz koje su oni; to jest, oni su nudili, po pravilu, stanje koje nalazimo danas

kao ispravno i u našem jezičkom standardu.

Literatura:

1. Dr Muhamed Hadžijahić: *Od tradicije do identiteta* (Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana), Svjetlost, Sarajevo, 1974. g., str. 90-95.

2. Avdo Sućeska: Položaj bosanskih Muslimana u Osmanskoj državi, *Pregled*, Časopis za društvena pitanja, god. LXIV, Sarajevo, maj 1974., str. 483-509.

3. Vuk Stef. Karadžić: *Skupljeni gramatički i polemički spisi*, knj. III, Beograd, 1896. za h v. str. 3-10, za dj, tj. v. str. 37.

4. A. Belić: *Osnovi istorije srpskohrvatskog jezika*, I, Fonetika, Beograd, 1960.

5. A. Peco: Govor istočne Hercegovine, *SDZb XIV*, Beograd, 1964.

6. A. Peco: Jedan aktuelan problem naše fonetike (izgovor i pisanje foneme h), *Naš jezik*, knj. XVIII, Beograd, 1971.

7. A. Peco: Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne, *BHDZb I*, Sarajevo, 1975.

8. Hanka Glibanović-Vajzović: Glas h u riječima orijentalnog porijekla u savremenom standardnom srpskohrvatskom jeziku, *Radovi Instituta za jezik i književnost*, Odjeljenje za jezik, knj. III, Sarajevo, 1976.

9. Ismet Smailović: Glas h i njegove zamjene u savremenom srpskohrvatskom standardnom jeziku (prilog raspravi), *Radovi Instituta za jezik i književnost u Sarajevu*, Odjeljenje za jezik, knj. IV, Sarajevo 1981.

10. *Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika*, Matica srpska Matica hrvatska, Novi Sad-Zagreb, 1960. Ostali pravopisi i jezički priručnici navode se u tekstu.

The Moslem People's Speeches and the Standardization of Our Language

This paper deals with two important issues from our history and the history of our language.

The first is the place of Moslems in the Serbo-Croat and with it in the Southern Slavic language community, and the importance of the Moslem speeches for the standardization of Serbo-Croat language.

The Moslems of Bosnian and Herzegovinian speaking area comprise the constituent part of the Serbo-Croat language community, from their beginning to the present day. Therefore, they are the primeval part of the Slavic being in these Balkan's lands. They also happen to be the constituent part of the Southern Slavic language community. Even when they moved into other countries, they never renounced their origin and language, but they often offered with success their own language and culture to the others.

A question has been posed for a long time: who are our Moslems and to whom they belong to: whether to the Serbs or Croats? Different answers have been given, of course, but the members of Islamic faith could never identified themselves with the other two confessions, or nations. Our Moslems, as the social community, have never put the mark of equalization between themselves and the Ottoman Turks. A science should begin from the scientific facts and not from the legends, or subjective individual opinions.

The contribution of Moslems to the standardization of Serbo-Croat language was both great and considerable. One of the characteristic features in the speech of Moslems is a persistence of phoneme *h* in their consonantism. This sound was a constituent segment of our vocal system until 16th century when it started to disappear. This constrictive was kept intact in the speech of the Moslems. It found its proper place later on in the standardization of Serbo-Croat language. It is obvious that the living word of Moslems was important for the stabilization of Serbo-Croat language norm. Our Moslems are sons and daughters of this soil and this language, and it comes as no surprise that their word has had a decisive role in the process of establishing norms of certain phonetic problems.

